

Богдан Гледовић

Прије свега желим истаћи да *Преглед историје СКЈ* представља значајно, али непотпуно научно дјело о радничком покрету Југославије, КПЈ и СКЈ. *Преглед* је добродошао за упознавање младе генерације наше земље са најновијом историјом народа Југославије, са формирањем и радом КПЈ у периоду између два рата, са нашом НОБ и социјалистичком изградњом — најепохалнијим догађајима у животу наших народа. Из *Прегледа* се углавном може видјети да је КПЈ извршила колосалне задатке како на општејугословенском тако и на међународном плану. Њим ће се допринијети васпитању младих генерација наше земље у духу идеологије радничке класе, у духу социјализма и комунизма. С друге стране, *Преглед* све више даје подстрек нашим људима, а прије свега ратним кадровима, научним радницима, историјским и другим установама, за даљи рад на изучавању и обради историје СКЈ, за свестрано истраживање историјске грађе, научно-критичко сагледавање историјских чињеница, ради потпунијег научног освјетљавања развоја, односа и борбе друштвених снага, појава и догађаја и њиховог мјеста у историји наших народа и КПЈ.

У том циљу ја ћу говорити о Уводу и I глави *Прегледа историје СКЈ*, гдје је низ врло значајних, а прије свега прогресивних друштвених појава и збивања, прећутан, потцијењен или им је поклоњена исувише мала пажња, иако су утицале ванредно снажно на формирање и развој радничког покрета у свим југословенским земљама, као и на ставове социјалдемократских странака у низу кључних питања која су имала капиталан и судбосносан значај како за раднички покрет тако и за све наше народе. Кад кажем прећутан или потцијењен, овдје не мислим да су аутори *Прегледа* намјерно ишли за тим, већ је то, по мом увјерењу, последица недовољног истраживачког рада наших историчара уопште, с једне, и веома скромног наслеђа у досадашњим резултатима наше историјске науке, с друге стране.

1) У Уводу је (на стр. 16. и 17.) дат само унутрашњи економски развитак југословенских народа у XIX и XX вијеку, и то исувише кратко и уопштено и за читаоце небједљиво, јер нијесу у цјелини приказани друштвено-економски и политички услови у којима су живјели југословенски народи у том раздобљу. О спољ-

нополитичким факторима — империјалистичким и реакционарним (а нарочито аустроугарским и турским) — који су као мора вршили све јачи и снажнији притисак на цјелокупни живот наших народа, написана је само једна дужа реченица, сасвим недовољна да би се схватило како се раднички покрет у нашем поробљеним земљама стварао и развијао у условима сурове капиталистичке и феудалне експлоатације народа, у условима националног ropства, у условима све суровијег и крвавијег политичког терора и полицијске тираније у Босни и Херцеговини, Словенији, Хрватској и Војводини, у којима је централни и животни проблем представљала борба за национално и социјално ослобођење, за рјешавање националног питања, за рушење феудалних друштвених односа, које су турске и аустроугарски владајући кругови свим снагама и средствима конзервирани, нарочито у Босни и Херцеговини, прогонећи при том сваку слободарску и напредну мисао.

Борба великих сила око војностратијских преимућстава и природних богатстава Балканског полуострва сведена је само на констатацију да велике силе крајем XIX и почетком XX вијека на Балканско полуострво почињу да гледају не само као на пут свог надирања према Блиском истоку већ и као на привлачно привредно-сировинско подручје“ (стр. 17), мада је ова борба великих сила, а нарочито Аустро-Угарске, стављала и Србију и Црну Гору и остале наше народе у изванредно тежак положај, од окупације и колонијалне експлоатације великих дијелова југословенских земаља, масовних и крвавих погрома над српским народом у Босни и Херцеговини до свих врста све бруталнијег економског, политичког и војног притиска и рата 1914—1918. против Србије и Црне Горе. Овим желим истаћи велики значај спољнополитичког фактора за наш историјски развој уопште а посебно за развој нашег радничког покрета.

Тако је у *Прегледу* (на стр. 21, 22. и 23), гдје се говори о оснивању социјалдемократских странака Хрватске и Словеније, Далмације, Војводине, Босне и Херцеговине, мало речено о друштвено-економским и политичким условима као и спољнополитичком положају ових земаља. Слично је урађено и за Србију у којој су послје мајског преврата 1903. услови за формирање и рад радничког покрета и Социјалдемократске странке били неупоредиво повољнији него у другим нашим земљама.

Сем тога, на страни 26. каже се само једном реченицом да се Аустро-Угарска „стремала за империјалистички рат“ и да „је угњетавала југословенске народе...“ Ово је углавном све што је написано у *Прегледу историје СКЈ* о унутрашњем друштвено-економском и политичком животу и спољнополитичком положају наших народа и земаља током XIX и у првој деценији XX вијека, у вријеме настајања и формирања радничког покрета и социјал-

демократских странака. Због тога сматрам да је потребно у сљедећем издању историје СКЈ обратити на ово пажњу и дати знатно више мјеста поменутиим факторима.

2. Историјско мјесто Србије и Црне Горе које су водиле борбу и против турског ропства и против продора њемачког империјализма на Балкан, у Уводу *Прегледа историје СКЈ* није адекватно утицају који су ове двије државе вршиле на ток догађаја на Балкану, јер је сведено само на констатацију да су у XIX вијеку „биле самосталне националне државе“ (стр. 16). Њихово постојање и борбе босанско-херцеговачких устанака и босанско-херцеговачке национално-револуционарне омладине „Млада Босна“ представљале су централна жаришта националноослободилачке борбе наших поробљених народа — у вријеме када је та борба представљала најактуелније питање свих друштвених снага, па и радничког покрета у југословенским земљама.

Овдје је о Србији и Црној Гори ријеч као о факторима који су својим постојањем поспјешавали или спутавали формирање и развој радничког покрета националноослободилачке борбе наших поробљених народа. У Србији су услови за формирање и развој радничког покрета и Социјалдемократске странке били сасвим друкчији у вријеме аутократског режима Обреновића, а сасвим друкчији у периоду грађанске демократије у Србији од 1903. до 1914. године.

3. У будућем издању историје СКЈ не би требало прелазити преко њемачког *Drang nach Osten*, империјалистичких претензија Аустро-Угарске и Италије на наше земље, јер су југословенске народе доводиле у све тежи и тежи положај, јер су им наметале битку за живот и смрт, јер су доводиле у питање њихов национални опстанак, а нарочито њемачки империјализам који је стално представљао највећу и непосредну опасност за све наше народе па сљедствено томе и за развитак радничког покрета и за рад социјалдемократских странака.

4. Анексија Босне и Херцеговине 1908. године ставила је све наше народе у изванредно тешку ситуацију, а нарочито народ Босне и Херцеговине. Офанзива бечког империјализма према нашим народима и земљама дошла је тада до пуног изражаја и представљала је полазну етапу за потпун обрачун са националноослободилачком борбом народа у Босни и Херцеговини, као и за коначно поробљавање Србије и Црне Горе, у којима су аустроугарски владајући кругови као и у југословенском проблему увијек гледали смртну опасност за даљи опстанак двојне монархије. Међутим, у Уводу *Прегледа историје СКЈ* (на стр. 27) само се констатује да је Српска социјалдемократска странка „осудила анексију Босне и Херцеговине као дјело империјалистичке политике бечког двора, а у исто вријеме осудила великосрпске освајачке планове Пашићеве владе према Босни“. Тачно је да је Па-

шићева влада имала претензије на Босну, а црногорска на Херцеговину, али је, гледано у цјелини, борба Србије и Црне Горе против анексије Босне и Херцеговине била историјски оправдана, јер је објективно била уперена против њемачког и аустроугарског империјализма, као највећег непријатеља свих југословенских народа, и била је на линији ослобођења наших народа. Зато се не може у односу на Босну и Херцеговину стављати знак једнакости између Беча, с једне, и Београда и Цетиња, с друге стране, тј. између Аустро-Угарске, с једне, и Србије и Црне Горе, с друге стране. Уколико се брже ишло ка слабљењу и сламању њемачког и аустроугарског империјализма и ка стварању заједничке југословенске државе, утолико су и услови за формирање и развој јединственог југословенског радничког покрета постали све већи и повољнији.

Такође, у *Прегледу историје СКЈ* прешло се преко све снажније борбе словеначког и хрватског народа против њемачких германизаторских планова као и планова пештанских владајућих кругова да изврше мађаризацију наших народа у оквиру Аустро-Угарске.

Ја све ово наводим јер сматрам да се не може разумјети и схватити развој нашег радничког покрета ако се не узме у обзир свеукупност услова историјских догађаја који су остављали тежак печат на друштвени развој у југословенским земљама уопште. Боље ће се схватити и разни ставови социјалдемократских странака у многим питањима и проблемима ако се имају у виду сви ови наведени фактори.

5. У Уводу је (на стр. 25) констатовано: „Балкански ратови су имали значајне последице по даљу судбину балканских држава и народа и њихове радничке класе“, и даље да је „први балкански рат донио укидање турске власти и феудалног поретка у још неослобођеним балканским крајевима“. Таква оцјена је једностранна и непотпуна с обзиром на велики значај и прогресивне резултате првог балканског рата. Аутори *Прегледа историје СКЈ* у сљедећем издању треба да објасне у чему су се састојале последице балканских ратова и да даду њихову научну оцјену. Резултати првог балканског рата не могу се сводити само на суву констатацију да је „укинута турска власт и феудални поредак“, јер је овај рат за српски и црногорски народ у поробљеним дијеловима српских и црногорских националних територија (Санџак, Косово и Метохија, Васојевићи) представљао и национално ослобођење од турског средњевјековног мрака и укидање турских феудалних друштвених односа, јер је и македонском народу донио укидање турског феудализма и стварање све повољнијих услова и ослонаца на прогресивне снаге у Србији односно у Југославији у даљој и тешкој борби за стварање слободне и независне македонске државе. Србија и Црна Гора су уз

велике симпатије и подршку наших народа, који су били у оквиру Аустро-Угарске, ојачале и постале још значајнији фактори на балканском и међународном плану и у даљој борби наших народа против њемачког Drang nach Osten и аустроугарског империјализма. За потврду ових ставова ја ћу навести и оцјене Лењина: „Без обзира на то што се на Балкану формирао савез монархија, а не савез република, без обзира на то што је створен савез захваљујући рату, а не захваљујући револуцији, без обзира на то учињен је велик корак напријед за рушење средњовјековних остатака у цијелој Источној Европи.“ (Лењин: „Изабрана дјела“, Издавачка задруга иностраних радника у СССР, Москва — Лењинград, стр. 316—17). Даље је Лењин написао: „Национално питање на Балкану учинило је огроман корак напријед на путу ка свом коначном рјешењу“. Због свега тога првом балканском рату као праведном и ослободилачком и његовом прогресивном утицају на даљи развитак балканских земаља потребно је дати право историјско мјесто у другом издању историје СКЈ.

6. Мени се чини да је нужно објаснити и слједеће моменте у Уводу *Прегледа историје СКЈ*:

а) Зашто „социјалдемократске странке у југословенским земљама Аустро-Угарске нијесу довољно увиђале од каквог је животног интереса за њихове народе борба за национално ослобођење“? (Стр. 26).

б) Зашто су ове странке „сматрале да се југословенско национално питање може ријешити у склопу Аустро-Угарске њеним преуређењем“? (Стр. 27). Због чега им није било познато да се национално питање наших поробљених народа, који су били у оквиру Аустро-Угарске (с обзиром на тадашњу и каснију констелацију и циљеве свјетских империјалистичких снага), могло једино ријешити заједничком борбом свих југословенских народа и у борби за остварење заједничке југословенске државе у којој су само под руководством прогресивних снага њени народи могли извојевати националну слободу и равноправност?

Кад је ријеч о противратном таласу и све већем револуционисању маса у нашим земљама које су биле у оквиру Аустро-Угарске (стр. 29), као што се истиче у „*Прегледу историје СКЈ*“, од значаја је навести основне чињенице и податке да би се јасније видјеле и разумјеле размјере, суштина и дубина покрета и стремљења маса (антиратне акције, штрајкови, одузимање и дијељење великопосједничке земље, снага, улога и карактер зеленог кадра, револуционарно расположење маса) у процесу стварања заједничке југословенске државе. Ово исто важи кад је ријеч и о новоствореним органима буржоаске власти у новој југословенској држави који су „гушили револуционарни талас маса и насиљем спречавали народ да оствари своје праве националне и социјалне тежње“ (стр. 30). Подаци и чињенице, сређене и сажето изоложене, дале би више садржине другом издању историје СКЈ.

7. У Уводу је (на стр. 28) истакнуто да је „Први свјетски рат пресекао дотадашњи развитак радничког покрета и социјалне демократије у југословенским земљама“. А у I глави *Прегледа* је само једном дужом реченицом констатовано: „Први свјетски рат, први империјалистички обрачун за нову подјелу свијета изазвао је крупне економске и политичке промјене у цијелом свијету...“ Међутим, није ништа речено о узроцима и припремама овога рата, о положају наших народа и земљама уочи и за вријеме рата. При овом, за читаоца је заиста неразумљиво зашто аутори *Прегледа* нигдје ништа нијесу казали о узроцима и карактеру рата Србије и Црне Горе против Аустро-Угарске, Њемачке и Бугарске, о националноослободилачким тежњама и борбама Хрвата, Словенаца и Срба у оквиру Аустро-Угарске, о југословенском националноослободилачком покрету, о ванредно великим страдањима и жртвама југословенских народа за вријеме првог свјетског рата. Србија и Црна Гора водиле су праведан рат, јер су биле нападнуте а нијесу жељеле рат, браниле су своју националну независност, свој суверенитет и територијални интегритет и представљале централно жариште националноослободилачке борбе свих наших народа. Имајући у виду ове чињенице, Лењин је рекао и написао: „Практички, њемачка је буржоазија предузела пљачкашки поход против Србије, желећи да је подјарми и да угуши националну револуцију Јужних Словена“. (Лењин, *Изабрана дјела*, Култура, Београд, 1949, том 9, стр. 27). А друг Кардељ каже: „Године 1804. почео је дуготрајни српски устанак против турских угњетача. Од тада је Србија била огњиште и центар ослободилачке борбе Јужних Словена на Балкану“. (Е. Кардељ, говори на Париској конференцији, Култура, Београд 1947, стр. 106). Даље је друг Кардељ рекао: „Борба балканских народа за слободу имала је, дакле, изразито антиимперијалистички карактер. Зато је она била потпуно прогресивна, иако ју је, са више или мање успјеха, руски империјализам покушавао да искористи као свој ослонац против Њемачке, Аустро-Угарске и Турске“. (Кардељ, *Развој словеначког националног питања*, Култура, Београд стр. 329). Оцјењујући први свјетски рат као империјалистички, Лењин је издвојио рат Србије и оцијенио га као праведан. (Лењин, исто дјело, стр. 8, 12, 22, 27, 212, 256—257, 310, 446—47. и 640). Наравно, ове оцјене важе и за Црну Гору. Због свега тога је логично и разумљиво што се око 100.000 Срба, Хрвата и Словенаца из наших земаља, које су биле под аустроугарском влашћу, борило против њемачког и аустроугарског империјализма као добровољци у српској и црногорској војсци, у југословенским добровољачким војним формацијама и на другим фронтовима против централних сила. (Записници са сједница делегације Краљевине СХС на Мирвној конференцији у Паризу 1919.—1920, Институт друштвених наука, Београд 1960, стр. 331. и 371). Србија је у првом свјетском рату мобилисала 707.343 војника, што је износило 24% њеног цијелог становништва или 40% мушког

становништва. Од тога је изгубила (погинулих, умрлих од рана или болести) 369.818 или преко 50% војника. У заробљеничким логорима, у интернацији и од звјерстава окупатора Србија је изгубила још 630.000 људи. Тако укупни губици Србије износе милион људи. — Црна Гора је имала 50.000 војника, од којих је најмање погинуло и умрло 20.000. Овоме треба додати велике жртве Црногораца у заробљеничким логорима, у интернацији и при звјерствима која је аустријски окупатор вршио у Црној Гори од 1916—1918. године — а за што немам све потребне податке (исто, стр. 371). Исто тако треба средити и изнијети податке о борбама и жртвама свих наших народа против аустријских, њемачких и бугарских империјалиста. Без свега овога не могу се разумјети борбе и жртве наших народа за ослобођење и уједињење, положај наше радничке класе и ставови социјалдемократских странака у свим нашим земљама у првом свјетском рату и у вријеме стварања заједничке југословенске државе.

8) Сматрам да треба у сљедећем издању историје СКЈ истаћи значај, циљеве и прогресиван карактер југословенског националноослободилачког покрета и при томе не апстраховати постојање и улоге Србије и Црне Горе. Ово истичем због тога што је овај покрет знатно слабио и рушио њемачки и аустроугарски империјализам, што је имао велике прогресивне посљедице, што је обухватио све југословенске народе и земље и што се због тога његови опсеги и димензије не могу сводити само на наше народе и земље до Саве, Дунава и Дрине како то представљају поједини југословенски историчари.

9) У *Прегледу историје СКЈ* се каже: „За раднички покрет у југословенским земљама стварање заједничке државе југословенског народа значило је, између осталог, отварање могућности за организовану борбу радничке класе...“ (стр. 31). И: „Стварање заједничке државе југословенских народа било је крупан, преломан догађај у животу југословенских народа“ (стр. 35). Ове су двије констатације тачне. Међутим, из садашње историјске дистанце није тешко оцјенити да упркос томе што је бивша Југославија била капиталистичка држава, са неријешеним националним питањем, са владавином буржоазије, њеном стварању као ванредно прогресивном историјском догађају, историјској нужности и животној потреби свих народа Југославије (у оквиру које се једино могло ријешити њихово национално питање, у којој су једино они могли постати слободни и равноправни), није дато довољно мјеста у *Прегледу историје СКЈ*. У њој је створен јединствен југословенски раднички покрет и јединствена КПЈ са општејугословенским карактером и значајем. Зато у сљедећем издању треба објективно и на научној основи дати потребно мјесто значају стварања заједничке државе југословенских народа. При томе треба цијенити, узети у обзир и дати одговарајуће мјесто и оцјене и позитивним и негативним странама овог значајног догађаја, којим је руководила југословенска буржоазија и који

представља њен посљедњи и завршни прогресивни акт у историји народа Југославије. При свему овоме треба имати у виду да је царска Русија била против стварања заједничке државе југословенских народа, а да је и у јануару 1918. предсједник Британске владе Лојд Џорџ изјавио да Велика Британија не иде за рушењем Аустро-Угарске, а предсједник САД Вилсон у 10 тачки своје Посланице је рекао да ће наши народи под Аустро-Угарском добити само аутономију, и то у оквиру Хабзбуршке Монархије, и да ни САД не теже распаду Аустро-Угарске. Ово је стављало све наше народе и социјалдемократске странке у изванредно тешку и компликовану ситуацију.

10. Како у Уводу тако и у I глави *Прегледа историје СКЈ*, гдје се говори о процесу стварања Југославије, потпуно је занемарена опасност од италијанског империјализма за наше народе за вријеме првог свјетског рата, а нарочито у вријеме и послије стварања Југославије. Из Увода и прве главе *Прегледа историје СКЈ* испада да се највећа опасност за наше народе и њихове прогресивне снаге састојала у великосрпској хегемонији, а не у италијанском и њемачком империјализму као и у реваншизму бугарске и мађарске буржоазије, који су представљали централну и највећу опасност за национални опстанак свих наших народа и њихових прогресивних снага. Опасност од италијанског империјализма сведена је само на констатацију да је италијанска војска продирала у Далмацију (стр. 31), мада је Италија с том војском 1918. године окупирала знатне дијелове хрватске, словеначке и црногорске националне територије и мада је спроводила већ тада масовни терор и денационализацију над нашим народима у тим крајевима. Без подрбног сагледавања и ових чињеница не може се разумјети у цјелини ни онакав став социјалдемократских странака, буржоаских кругова и наших народа, па ни улоге српске војске у Црној Гори, Хрватској, Словенији, Босни и Херцеговини и Војводини у доба стварања заједничке југословенске државе. Другим ријечима, сагледавањем свих ових чињеница доћи ћемо до цјеловитијих оцјена и о улози српске војске у нашим земљама и имати у виду поред негативне и позитивну страну њена доласка у поменуте југословенске земље. О тој војсци на V конгресу КПЈ друг Тито каже и ово: „То што су српске трупе дошле у те крајеве, потпуно је разумљиво, јер је правилно — једна држава једна војска“. (Јосип Броз Тито, Политички извјештај на V конгресу КПЈ, V конгрес КПЈ, Култура 1948, стр. 24).

Такође у овом дијелу *Прегледа историје СКЈ* није довољно истакнута опасност од реакционарних и сепаратистичких струја (у нашим југословенским земљама) које су биле против стварања заједничке југословенске државе (сепаратиста у Црној Гори, франковаца, католичког клера, муслиманских бегова, вмроваца и др.). Њихове сепаратистичке акције и амбиције против стварања заједничке државе југословенских народа ишле су искључиво на

разбијање југословенских народа и на њихово задржавање у ропству. Све су то биле туђе агентуре и најреакционарније снаге југословенског друштва које су биле против самоопредјељења југословенских народа, њихове националне независности, самосталног и слободног развитка.

Напомене које сам у свом излагању изнио тичу се, по мом мишљењу, крупних историјских догађаја или фактора који су битно утицали на формирање и развој радничког покрета у свим земљама Југославије, на конституисање југословенске радничке класе, на стварање и рад Комунистичке партије Југославије, на извршење њених ванредно тешких и сложених задатака, на мјесто и улогу Комунистичке партије Југославије у најтежем периоду у историји свих наших народа. Због свега тога поменути фактори и појаве треба да нађу своје право мјесто у другом издању историје СКЈ, да би она била научно дјело високог квалитета.